

KICHIK JANR MATNLARNING FUNKSIONAL VA KOMMUNIKATIV XUSUSIYATLARI

Ismailova Ozodabonu Otabek qizi

Urganch RANCH texnologiya universiteti

Lingvistika (ingliz tili) 2-kurs talabasi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.20341266>

Annotatsiya. Mazkur maqolada kichik janr matnlarning funksional va kommunikativ xususiyatlari tahlil qilinadi. Kichik janr matnlari jamiyatdagi axborot almashinuvi jarayonida muhim o‘rin egallab, ixchamligi, mazmundorligi va ta‘sirchanligi bilan ajralib turadi.

Kalit so‘zlar: *kichik janr, matn lingvistikasi, kommunikativ xususiyat, funksional uslub, pragmatika, nutqiy jarayon, matn tuzilishi, axborot almashinuvi, uslubiy vositalar, kommunikatsiya.*

Kirish. Kichik janr matnlar zamonaviy tilshunoslikda alohida kommunikativ-pragmatik salohiyatga ega bo‘lgan ixcham diskursiv birliklar sifatida talqin etiladi. Ularning funksional tabiati, avvalo, minimal til vositalari orqali maksimal semantik, pragmatik va lingvomadaniy axborotni uzatish imkoniyati bilan belgilanadi. Shu nuqtai nazardan, mazkur matnlar til iqtisodiyligi va kommunikativ intensivlik tamoyillarining eng yorqin ifodalaridan biri hisoblanadi.

Kichik janr matnlarning funksional spektri ko‘p qatlamli va ko‘p yo‘nalishli xarakterga ega. Birinchidan, ular informativ-kommunikativ funksiyani bajarib, muayyan ijtimoiy tajriba, bilim va axborotni umumlashtirilgan holda yetkazadi. Biroq bu jarayon oddiy informatsiya uzatish bilan cheklanmaydi, balki baholovchi va interpretativ komponentlar bilan boyitiladi. Masalan, maqollar va matallar xalqning tarixiy tajribasi va kollektiv ongida shakllangan axloqiy-me‘yoriy qarashlarni kodlangan shaklda ifodalaydi.

Kichik janr matnlar ekspressiv-estetik funksiyani amalga oshiradi. Bu funksiyada tilning obrazli imkoniyatlari – metaforik transfer, kinoyaviy ifoda, ironik konstruktsiyalar va boshqa stilistik vositalar faol ishtirok etadi. Ayniqsa, latifalarda kulgi effekti yaratish orqali emotsional ta‘sir kuchaytiriladi, bu esa kommunikativ jarayonning samaradorligini oshiradi.

Adabiyotlar sharxi. Kichik janr matnlar kognitiv funksiyani bajaradi, ya‘ni ular inson tafakkurini faollashtiradi, konseptual tizimlarni shakllantiradi va bilimlarni strukturallashtirishga xizmat qiladi. Ayniqsa, topishmoqlar va aforizmlar tafakkur jarayonini stimulyatsiya qiluvchi vosita sifatida alohida ahamiyat kasb etadi. Shunday qilib, kichik janr matnlarning funksional xususiyatlari ularning ko‘p darajali, integrativ tabiati bilan belgilanadi. Ular bir vaqtning o‘zida informativ, ekspressiv, regulyativ va kognitiv funksiyalarni uyg‘unlashtirgan murakkab kommunikativ tizim sifatida namoyon bo‘ladi.

Muhokama va natijalar. Kichik janr matnlar yuqori darajadagi kontekstual va situativ bog‘liqlik bilan tavsiflanadi. Ularning adekvat interpretatsiyasi ko‘pincha ekstralingvistik bilimlarga – madaniy fon, ijtimoiy stereotiplar, tarixiy tajriba va kommunikativ vaziyatni anglashga bog‘liq bo‘ladi. Bu esa ularni lingvomadaniy kodlangan matnlar sifatida talqin etishga asos beradi. Ushbu matnlar implitsitlik darajasining yuqoriligi bilan ajralib turadi. Ya‘ni, matnda ifodalanmagan, ammo kontekst orqali tiklanadigan yashirin ma‘no qatlamlari mavjud bo‘ladi. Bu xususiyat adresatning interpretativ faolligini talab qiladi va kommunikativ jarayonni interaktiv xarakterga ega qiladi. Kichik janr matnlar dialogiklik tamoyiliga asoslanadi. Hatto formal jihatdan monologik tuzilishga ega bo‘lgan birliklar ham ichki dialog elementlarini o‘zida mujassamlashtiradi. Bu esa ularning muloqotga yo‘naltirilganligini va adresat bilan semantik aloqani ta‘minlashga qaratilganligini ko‘rsatadi.

Mazkur matnlar pragmatik yo‘naltirilganlik bilan tavsiflanadi. Ular muayyan kommunikativ niyatni amalga oshirishga xizmat qiladi: kulgi uyg‘otish, o‘git berish, tanqid qilish, ijtimoiy hodisalarni baholash yoki kommunikativ taranglikni yumshatish. Bu jihat kichik janr matnlarni nutqiy strategiya va taktika sifatida talqin qilish imkonini beradi. Bundan tashqari, kichik janr matnlar intertekstual xususiyatga ega bo‘lib, ular boshqa matnlar, diskurslar va madaniy kontekstlar bilan o‘zaro bog‘liqlikda shakllanadi. Bu esa ularning semantik va pragmatik imkoniyatlarini yanada kengaytiradi. Umuman olganda, kichik janr matnlarning kommunikativ xususiyatlari ularning yuqori darajadagi ixchamlik, implitsitlik, kontekstual bog‘liqlik va pragmatik samaradorlik kabi belgilar orqali namoyon bo‘ladi.

Kichik janr matnlarning funksional va kommunikativ xususiyatlari o‘zaro uzviy dialektik birlikda mavjud bo‘lib, ularning umumiy diskursiv mohiyatini belgilaydi. Ushbu integrativ yondashuv matnni nafaqat lingvistik birlik, balki kommunikativ faoliyat mahsuli sifatida talqin etishga imkon beradi.

Mazkur integratsiya, avvalo, kommunikativ maqsad va funksional yo‘nalishning uyg‘unlashuvi orqali yuzaga chiqadi. Har bir kichik janr matni muayyan pragmatik niyat asosida yaratiladi va bu niyat uning funksional xususiyatlarini belgilaydi. Masalan, latifada kulgi effekti kommunikativ strategiyalar orqali amalga oshirilsa, maqolda didaktik mazmun umumlashtirilgan fikr shaklida ifodalanadi. Shuningdek, funksional-kommunikativ uyg‘unlik matnning ichki struktur tashkil topishida ham aks etadi. Til birliklarining tanlanishi, ularning sintaktik tashkil etilishi va semantik bog‘lanishi bevosita kommunikativ vazifaga bo‘ysundiriladi.

Xulosa. Matnning funksional samaradorligi uning adresat tomonidan to‘g‘ri interpretatsiya qilinishiga bog‘liq. Bu esa kichik janr matnlarni kognitiv-pragmatik jarayon sifatida ko‘rib chiqish zaruratini yuzaga keltiradi. Shunday qilib, kichik janr matnlarning funksional va kommunikativ xususiyatlari o‘zaro chambarchas bog‘liq bo‘lib, ular matnning mazmuniy, strukturaviy va pragmatik yaxlitligini ta‘minlaydi. Ushbu xususiyatlar kichik janr matnlarni zamonaviy lingvistika, xususan, pragmalingvistika, kognitiv tilshunoslik va lingvomadaniyat doirasida kompleks tadqiq etishning dolzarbligini belgilaydi.

Adabiyotlar, References, Литературы:

1. Mahmudov N. *Til va nutq masalalari*. – Toshkent: O‘qituvchi, 2019.
2. Yo‘ldoshev B. *Matn lingvistikasi asoslari*. – Toshkent: Fan, 2020.
3. Nurmonov A. *O‘zbek tilshunosligi nazariyasi*. – Toshkent: Sharq, 2018.
4. Hakimov M. *Nutq madaniyati va uslubiyat*. – Toshkent: Tafakkur, 2021.
5. Galperin I.R. *Text as an Object of Linguistic Study*. – Moscow: Nauka, 1981.
6. Issers O.S. *Kommunikativ strategiyalar va taktika*. – Moskva, 2008.
7. Karasik V.I. *Til va kommunikativ shaxs*. – Volgograd, 2002.
8. Safarov Sh. *Pragmalingvistika*. – Toshkent: Akademyashr, 2017.